

Проблемні питання тактики використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях за фактами вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки

Юрій Чечіль,

д-р філософії у галузі права, Український НДІ спеціальної техніки та судових експертиз, м. Київ,
Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4117-6737>, e-mail: icte@ssu.gov.ua

Розглянуто особливості тактики використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях за фактами вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки. Акцентовано увагу на типових помилках при призначенні судових експертиз у зазначених категоріях кримінальних проваджень.

Ключові слова: судова експертиза; криміналістична тактика; спеціальні знання.

Problematic issues of the tactics of using specific expertise in criminal proceedings based on the facts of the commitment of a criminal offense against the fundamentals of national security

Yurii Chechil

The peculiarities of the tactics of using special knowledge in criminal proceedings based on the facts of the commission of a criminal offense against the foundations of national security are considered. Attention is focused on typical errors in the appointment of forensic examinations in the specified categories of criminal proceedings.

Keywords: forensic examination, forensic tactics, special knowledge.

Кількість злочинів, учинення яких пов'язане з посяганням на основи національної державності, мир та безпеку людства, в умовах війни рф проти України визначає актуальність питання ефективності використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти основ національної безпеки.

Тактика використання спеціальних знань у кримінальному провадженні є частиною більш широкого поняття криміналістичної тактики як системи наукових положень і практичних рекомендацій з організації та діяльності різних суб'єктів кримінального провадження [1], або в більш вузькому розумінні — рекомендацій з організації та планування досудового й судового слідства, визначення оптимальної поведінки осіб, які проводять окремі слідчі або судові дії, спрямовані на збирання й дослідження доказів [2, с. 216]. Залежно від поглядів дослідників на зміст поняття криміналістичної тактики (широкі або вузькі) змінюються підходи до визначення її суб'єктів. За вузького підходу суб'єктами такої діяльності є слідчий, детектив, прокурор, слідчий суддя, у разі широкого підходу — додатково визнаються експерт і адвокат [1]. Не заперечуючи цінності обох підходів, зазначимо дискусійність розгляду експерта як суб'єкта криміналістичної тактики через межі його компетенції, окреслені у ст. 69 КПК України, зокрема заборони за власною ініціативою збирати матеріали для

проведення експертизи [3]. Беззаперечно, актуальною є проблематика формування практичних рекомендацій з організації та планування залучення судової експертизи в кримінальному провадженні, що є частиною криміналістичної тактики й охоплюється поняттям «тактика використання спеціальних знань у кримінальному провадженні». Зазначене поняття дефінують як організаційно-тактичну діяльність слідчого, що містить збирання необхідних матеріалів, вибір моменту призначення експертизи, визначення предмета судової експертизи, формулювання запитань експерту, вибір експертної установи або експерта [4, с.108]

Усі зазначені положення можуть і повинні ставати предметом наукового пізнання. Зупинимось на тих проблемних аспектах, що суттєво впливають на швидкість та ефективність діяльності судово-експертних установ.

Найперше — призначення комплексних і комісійних експертиз. Ці види досліджень є тривалими за часом, тому доцільність і необхідність їх призначення має бути ретельно опрацьована. У більшості випадків планування використання спеціальних знань доцільно будувати за принципом послідовного призначення експертиз одного виду (підвиду) експертної спеціальності й призначення наступних експертиз із урахуванням результатів попередніх. Слідчому для прийняття процесуального рішення достатньо такого

висновку судового експерта. Подальші призначення судових експертиз можуть відбуватись паралельно з іншими видами слідчих (розшукових) дій.

Кількість воєнних злочинів, скоєних в Україні під час повномасштабного вторгнення актуалізує питання економії часу у процесі проведення судових експертиз та ефективного використання обмеженого ресурсу експертів за найбільш затребуваними експертними спеціальностями. Загальною рекомендацією в такому разі варто назвати призначення однооб'єктних експертиз (або з невеликою кількістю об'єктів) замість багатооб'єктних.

Так, під час проведення комп'ютерно-технічних експертиз, залежно від обсягу інформації, дослідження одного носія інформації може тривати від кількох годин до кількох тижнів. У разі призначення експертиз із надмірною кількістю носіїв інформації її виконання може тривати довше, ніж досудове розслідування. Відповідно, після значних витрат часу експерта на дослідження частини об'єктів експертизу за рішенням уповноваженого органу (суб'єкта) можуть відкликати без виконання, що значно знижує ефективність використання можливостей експертних підрозділів.

Загалом на етапі планування використання спеціальних знань варто ознайомитись як із процедурними особливостями призначення та проведення судових експертиз у конкретній судово-експертній установі, так і з переліком орієнтовних питань, які вирішують судові експерти, згідно з Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [5].

На етапі призначення судової експертизи необхідно звернути особливу увагу на формування процесуального рішення. Типовими помилками у постановках про призначення судової експертизи є некоректне зазначення виду судової експертизи, експертної спеціальності; відсутність назви виду судової експертизи (наприклад, уживання загальної фрази «судова експертиза»); призначення виду судової експертизи, якою не вирішуються поставлені запитання; некоректне формулювання запитань, поставлених судовому експертові.

Остання помилка суттєво впливає на час виконання судової експертизи та її характеристики як джерела доказів. Типовою помилкою є зазначення у постанові про призначення судової експертизи

всіх запитань, обумовлених Переліком [5], для цього виду експертизи. У такому разі експерт зобов'язаний відповісти на всі поставлені запитання, незважаючи на те, що для формування доказу у цьому провадженні достатньо відповіді лише на окремі з них. Це перевантажує судово-експертні установи та невиправдано затягує час виконання дослідження. Також варто звернути увагу на межі компетенції судового експерта, які необхідно враховувати під час призначення судової експертизи. Судовий експерт не може відповісти на запитання на кшталт: «Чи міститься на наданому на дослідження комп'ютері інформація, що має відношення до справи?» (експерт не знає, що може стосуватися до справи, а що — ні); «Чи зображений на фото громадянин ОСОБА-1?» (до повноважень експерта не належить установлення особи) тощо. Такі запитання можуть поставити під сумнів дотримання експертом приписів ч. 4 ст. 69 КПК України, згідно з якими експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи [3].

Найпоширенішими помилками є постанови на вирішення експерта запитань із питань права, що суперечить вимогам ч. 1 ст. 242 КПК України. Непоодинокі випадки постанови запитань судовому експертові щодо кваліфікації правопорушення та встановлення винної особи. Наприклад: «Чи містяться у висловлюваннях ОСОБИ-1 ознаки державної зради?»; «Чи здійснювала ОСОБА-1 несанкціоноване втручання в роботу інформаційно-комунікаційних систем, якщо так, то коли, де та яким чином?». Установлення обставин учиненого правопорушення, зокрема часу, місця та способу скоєння злочину, є компетенцією слідчого та слідчого судді. Експертові доручають провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок із питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери його спеціальних знань [3].

Отже, зазначені вище проблемні аспекти використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях за фактами вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки свідчать про необхідність подальшої популяризації знань про можливості судової експертизи серед фахівців у галузі права.

Перелік джерел посилання

1. Шепітько В. Ю. Предмет криміналістичної тактики: історія формування, зміст та тенденції.

- Теорія та практика судової експертизи та криміналістики*. 2019. № 19. С. 8—20.
2. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / К. О. Чаплинський та ін. ДДУВС, 2017. 480 с.
 3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.03.2023).
 4. Копча В. В. Тактика використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Призначення і проведення судових експертиз. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія «Право»*. 2017. Т. 3. Вип. 47. С. 107—111.
 5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 10.03.2023).

Особливості правового забезпечення організації судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану

Юлія Черноус,

д-ка юрид. наук, професорка, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9710-4858>, e-mail: chornous@ukr.net

Тетяна Лелюк,

д-ка філософії, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6085-1638>, e-mail: tetianasinoverska2209@gmail.com

Досліджено питання правових основ організації судово-експертної діяльності в Україні в умовах воєнного стану. Визначено актуальні напрями вдосконалення законодавства у зазначеній сфері з урахуванням особливостей, пов'язаних із режимом воєнного стану.

Ключові слова: судова експертиза; організація розслідування; законодавство; воєнний стан.

Peculiarities of legal support for organization of forensic expert activity under martial law **Yulia Chornous, Tetiana Leliuk**

The issue of legal foundations concerning organization of forensic expert activity in Ukraine under martial law has been studied. Relevant areas of legislation improvement in the specified field have been determined, taking into account peculiarities related to martial law regime.

Keywords: forensic science; organization of investigation; legislation; martial law

В умовах військової агресії Російської Федерації проти України наша держава повинна застосовувати всі можливі заходи для забезпечення належного функціонування органів державної влади, місцевого самоврядування, діяльності підприємств усіх форм власності, захисту прав і свобод громадян. Відповідно до національного законодавства режим воєнного стану спричиняє низку правових наслідків, пов'язаних із обмеженням конституційних прав і свобод громадян.

Нові реалії зумовлюють необхідність запровадження особливого підходу до забезпечення належного перебігу розслідування кримінальних правопорушень, а також організації всіх процесуальних дій у кримінальному провадженні. Не менш важливими залишаються також питання відповідного експертного забезпечення

правосуддя. Певних змін зазнали і нормативно-правові основи судово-експертної діяльності в Україні як одного з механізмів забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, основна мета якої полягає у всебічному, повному, об'єктивному, комплексному дослідженні об'єктів, у результаті чого формують і надають науково обґрунтовані висновки про певні властивості об'єктів дослідження, здобутих у процесі збирання доказів, установлюють можливість існування певних фактів та явищ, а також інші питання, які можна вирішити з використанням спеціальних знань експертів під час проведення експертних досліджень із метою досягнення завдань кримінального провадження.

Правову основу судово-експертної діяльності в нашій країні становлять: Конституція України,